

Ishak Mešić
Amra Kožarić

UTJECAJ CIJENE HRANE NA SVJETSKU EKONOMIJU

IMPACT OF FOOD PRICES ON THE GLOBAL ECONOMY

Sažetak

Od 2000. godine naovamo svijet se susreće s rekordnim cijenama prehrambenih proizvoda. Takve cijene, zbog prebrzog povećanja i inflacije, globalnu ekonomiju čine nestabilnom. S obzirom na njihov utjecaj na inflaciju, distribuciju prihoda i siromaštvo, u posljednje vrijeme visoke cijene prehrambenih proizvoda stvaraju veću zabrinutost nego visoke cijene nafte. Kako stručnjaci i analitičari iz ekonomske branše potvrđuju, sljedećih će nekoliko mjeseci biti teško prevazići ovakvu vrstu krize te izbjeći njene moguće posljedice. Uspoređujući ranija povećanja cijena hrane, tačnije između 2005. i 2008. godine, neminovno se dolazi do zaključka da su povećanju cijena podložnije zemlje u razvoju. Zbog globalne trgovinske politike i općih trgovinskih uvjeta, od januara 2007. godine posljedice poskupljenja hrane u više od 15 zemalja u svijetu veće su od 10% GDP-a i zbog toga je prostor koji je predviđen za širenje makroekonomske sfere i jačanje makroekonomskog menadžmenta ekonomija u razvoju ograničen. Konstantno visoke cijene hrane pogoršat će inflatorni pritisak, čime će se povećati izdaci ugroženih grupa i još više ugroziti siromašni u svijetu. U konačnici, kako su ministarstva finansija G-8 zemalja naglasila, visoke cijene hrane predstavljaju ozbiljan problem ekonomske stabilnosti i rasta, te kao takve otežavaju napredak mnogih zemalja koje su u nastajanju i u tranziciji.

Ključne riječi: hrana, cijena hrane, kriza na tržištu hrane, Organizacija za hranu i poljoprivredu (FAO), New Deal.

Summary

Since 2000, the world has been facing record high prices of food.. Those prices, because of the global increase and inflation, make the global economy more sensitive and instable. Because of their impact on inflation, distribution of income and poverty, high food prices are now becoming a greater concern than oil prices. As financial experts and analysts confirm, it will be very hard to overcome this kind of crisis in the coming months and avoid its potential consequences. When compared to earlier increases of food prices, more precisely those between 2005 and 2008, we can conclude that developing countries are more likely to see an increase in prices. Furthermore, because of the global trade policy and terms of trade, since January 2007 food prices are in excess of 10% of GDP in more than 15 countries, and space for expanding the macroeconomic area and for macroeconomic management is limited. In fact, constantly high food prices will make worse the pressure of inflation, which could cause more poverty in the world. Finally, the G-8 Finance Ministers have underlined that high food prices represent a serious problem for economic stability and growth, and that they could hinder progress of developing countries and transition economies.

Key words: food, food price, crisis at the food market, Food and Agriculture Organization (FAO), New Deal.

Uvod

Recesija u SAD-u, akutni sistemski finansijski rizici, kriza likvidnosti, kriza na tržištu hrane i tržištu nafte samo su neki od razloga za zabrinutost svjetske ekonomije. Po prognozama stručnjaka, ova će temeljna pitanja utjecati na svijet i u idućem desetljeću 21. stoljeća. Polazeći od toga, od 2000. godine pa naovamo svijet se

susreće s rekordnim cijenama prehrambenih proizvoda. Takve cijene, zbog prebrzog povećanja i inflacije, globalnu ekonomiju čine nestabilnom. S obzirom na njihov utjecaj na inflaciju, distribuciju prihoda i siromaštvo, u posljednje vrijeme visoke cijene prehrambenih proizvoda stvaraju sve veću zabrinutost, nego visoke cijene nafte. Kako stručnjaci i analitičari iz ekonomske branše potvrđuju, sljedećih će nekoliko mjeseci biti teško prevazići ovakvu vrstu krize, te izbjeći njene potencijalne posljedice. Uspoređujući ranija povećanja cijena hrane, tačnije između 2005. i 2008. godine, neminovno dolazi se do zaključka da su povećanju cijena više podložnije zemlje u razvoju. Zbog globalne trgovinske politike i općih trgovinskih uslova, od januara 2007. godine posljedice poskupljenja hrane u više od 15 zemalja svijeta su veće od 10% GDP-a i zbog toga je prostor koji je predviđen za širenje makroekonomske sfere i jačanje makroekonomskog menadžmenta ekonomija u razvoju ograničen. Konstantno visoke cijene hrane pogoršat će inflatorni pritisak, čime će se povećati izdaci ugroženih grupa i još više ugroziti siromašni u svijetu. U konačnici, kako je Ministarstvo finansija G-8 zemalja naglasilo, visoke cijene hrane predstavljaju ozbiljan problem ekonomske stabilnosti i rasta, te kao takve otežavaju napredak mnogih zemalja koje su u nastajanju i u tranziciji. Imajući u vidu navedene uopštene činjenice, u nastavku rada bazirat ćemo se na uzorcima i posljedicama krize koja je početkom 2008. godine uzela maha na tržištu hrane, te se kao takva odrazila veoma negativno na globalnu ekonomiju, naravno ne isključujući i visokorazvijene zemlje, koje su također, osjetile posljedice. Posebnu pažnju u radu posvetit ćemo i aktivnostima Organizacije za hranu i poljoprivredu (FAO) koja je prije nepunih dva mjeseca kreirala i tzv; New Deal za obezbijedenje sigurnosti snadbijevanja hranom svih ljudi na zemaljskoj kugli, s ciljem započinjanja ozbiljne koordinirane akcije i hitnosti rješavanja problema koje je kriza na tržištu hrane izazvala.

1. Održavanje samita UN-ove Organizacije za hranu i poljoprivredu (FAO)

Danas je u svijetu jedan od rastućih problema sigurnost snadbijevanja hranom. Prema istraživanjima UN-ove Organizacije za hranu i poljoprivredu (*Food and agriculture Organization – FAO*)

sigurnost snabdijevanja hranom osigurana je ako svi ljudi u svakom datom trenutku imaju materijalnu mogućnost i fizički pristup dovoljnim količinama sigurne i zdrave hrane. Govoreći o sigurnosti u snabdjevenosti hranom, slično energentima i nafti, mora se napomenuti da nije riječ samo o neometanoj fizičkoj snabdjevenosti, već i o cijeni koja bi omogućila neometanu ekonomsku aktivnost. Imajući to u vidu, svjetske rezerve hrane su u 2007. godini bile na nižem nivou, bolje rečeno, na najnižem nivou. S druge strane, cijene glavnih prehrambenih proizvoda porasle su rekordno, pri čemu je samo kukuruz krajem 2007. godine dostigao 50% višu cijenu od one zabilježene 12 mjeseci ranije. Rast cijena prehrambenih proizvoda desio se i u zemljama koje se pretežno oslanjaju na svoju proizvodnju. Prema procjeni Ujedinjenih naroda, broj svjetskog stanovništva dostići će devet milijardi do 2050. godine, što će preko rasta potražnje utjecati na daljnji rast cijena prehrambenih proizvoda.

Danas milijarda ljudi preživljava s dnevnim prihodom od jednog dolara, što je i odrednica sve izraženijeg siromaštva. Međutim, stanovništvo koje ima samo 50 centi na dan suočeno je s katastrofom, dok za srednju klasu u siromašnim zemljama sadašnja kriza znači odricanje od zdravstvene zaštite, čak i povlačenje djece iz škole. Predstavnici Svjetske banke upozoravaju da bi sadašnja kriza hrane mogla gurnuti još 100 miliona ljudi ispod granice sve dubljeg siromaštva i tako poništiti sve što je učinjeno u posljednjim desetljećima, a posebno u poboljšanju standarda siromašnih u svijetu. U tom kontekstu, danas se predlažu programi pomoći za globalnu politiku hrane koja uključuje povećanje pomoći Africi, ali i formiranje zahtjeva najvećim proizvođačima žitarica zbog poništenja njihove zabrane izvoza. Osim toga, nude se i prijedlozi kao što su rješavanje problema s prehranom u školi, uvjetovanim prijenosom novca, povećanjem poljoprivredne proizvodnje, boljim razumijevanjem utjecaja cijena biogoriva, smanjenom podrškom i trgovačkim preprekama koje desetljećima ometaju konkurentnost na svjetskom poljoprivrednom tržištu itd.

Gledajući grosso modo, globalnu ekonomiju zahvatila je takozvana globalna prehrambeno-naftna kriza, a obzirom na to da je poprimila ogromne razmjere i pogodila najsiromašnije zemlje svijeta generalizirala se potreba za kreiranjem plana i programa kojim bi se doprinijelo razvijanju efikasnijeg mehanizma za njeno

prevladavanje i impulsivno širenje u budućnosti. U osnovi, zapravo, takva problematika bila je predmetom živih diskusija i debata na ovogodišnjem, aprilskom samitu FAO-a u Rimu. Fundamentalni cilj najvećih svjetskih sila i ministara 150 zemalja članica, koji su se okupili na tom samitu, bio je prilično simplificiran, i to: pomoći onima koji su u opasnosti i osigurati da siromašni ponovo ne gladuju, s ciljem pronalaženja načina za sprječavanje društvenog kolapsa izazvanog galopirajućim rastom cijena hrane u svijetu. Polazeći od toga, ti veleuvaženi ministri zemalja članica, na čelu s predsjednikom Svjetske banke Robertom B. Zoellickom, kreirali su i razvili takozvanu agendu (New Deal) u deset tačaka za spašavanje svijeta, kao i plan saradnje za iduću sezonu, posebno u malim i siromašnijim zemljama, zatim plan povećanja ulaganja u poljoprivredu, moderniziranje poljoprivredne grane i tehnologija koje se u njima koriste, te plan ulaganja u intenzivna istraživanja. Da li će se smjernice ovoga plana uspjeti realizirati za određeni vremenski period, ostaje da se vidi, ali u nastavku dajemo koncizne odrednice takozvanog New Deala.

Ukratko, Novi sporazum za harmonizaciju globalne prehrambene politike sadrži sljedeće ključne smjernice pomoću kojih je na tržištu hrane neophodno hitno intervenirati:²

- a) *ublažavati najgore efekte krize na osjetljivu populaciju*, a to podrazumijeva potrebe i sredstva svjetske prehrambene politike i dalje u potpunosti finansirati, povećavati fleksibilnost korištenja tih sredstava i potpomoći kupovinu hrane na lokalnom nivou, razvijanje Svjetskog prehrambenog programa (World Food Program), potpomoći širenje programa socijalne zaštite, kao što su hrana u školi, na poslu, novčana pomoć za najugroženije grupe, kao i povećati budžet, te ga više usmjeriti na najugroženije zemlje.

---

¹ New Deal uključuje u svoju strukturu kratkoročne, srednjoročne i dugoročne zajmove, takozvana sigurnosna sredstva u vidu bonova za hranu u školi, na poslu, kondicionalne novčane ili gotovinske transfere, zatim povećanje poljoprivredne proizvodnje, razumijevanje značaja i uloge bioenergenata, akcije na trgovinskom fonu u smislu smanjivanja protekcionizma i barijera itd.

² World Bank (2008), *Double Jeopardy: G8 Hokkaido, Responding to High Food and Fuel Prices*, World Bank. Washington D.C, str. 1

- b) *pružati i dalje finansijsku i tehničku podršku za poticanje poljoprivredne proizvodnje, a to podrazumijeva osiguranje sjemena i gnojiva najviše ugroženim zemljama u sezonama sadnje, korištenje onih gnojiva i mješavine koji više odgovaraju uvjetima tla, kao i pružiti tehničku podršku za povećanje i poticaj procesa proizvodnje.*
- c) *davati finansijsku podršku zemljama u razvoju, a to podrazumijeva pomoć i poljoprivrednu podršku investitorima u ruralnim infrastrukturama, kao što je pomoć pri navodnjavanju, pomoć prije i poslije žetve, povećanje finansijskih sredstava usmjerenih ka globalnom poljoprivrednom razvoju i istraživanjima, stvaranje takvog ambijenta koji potiče privatni sektor vodećih investicija u poljoprivrednoj industriji preko cijelog lanca ulaganja, korištenje inovativne tehnike, metoda i instrumenata za rizik menadžment, kao što je naprimjer osiguranje usjeva za sitne poljoprivrednike.*
- d) *pristup ponovnom ispitivanju politike protivne biogorivu u zemljama G8, a to podrazumijeva prihvaćanje akcije u SAD-u i Evropi za olakšavanje podrške, ovlaštenja i carina na biogoriva koja su dobivena iz kukuruza i iz sjemena uljarice.*
- e) *preuzimati vodstvo na najvišim političkim nivoima da bi koordinirali preko glavnih izvoznika i uvoznika i spriječili 'skok' cijena, što podrazumijeva poziv za neposredno ukidanje oporezivanja ili ograničenja na humanitarnu pomoć u hrani (posebno za svjetsku prehrambenu politiku prodaje), smanjiti izvozna ograničenja do najugroženijih i najmanje razvijenih zemalja, povećati donacije i izvoz japanske riže, pojačati pregovore s Kinom da povećaju izvoz ili donaciju riže do 2-3 miliona tona i sl.*
- f) *graditi efikasan globalni trgovinski sistem koji izbjegava ponavljanje takvih vrsta kriza u budućnosti: reducirati pretjerane carine na uvoz hrane, ispitati institucionalne opcije kontrole i prikazati informacije nacionalnih zaliha i njihovih (globalnih) cijena, sklopiti sporazum između G-8 zemalja i ključnih zemalja u razvoju, a sve u cilju razmjene virtualne „globalne imovine“ dionica, vjerovatno u humanitarne svrhe.*

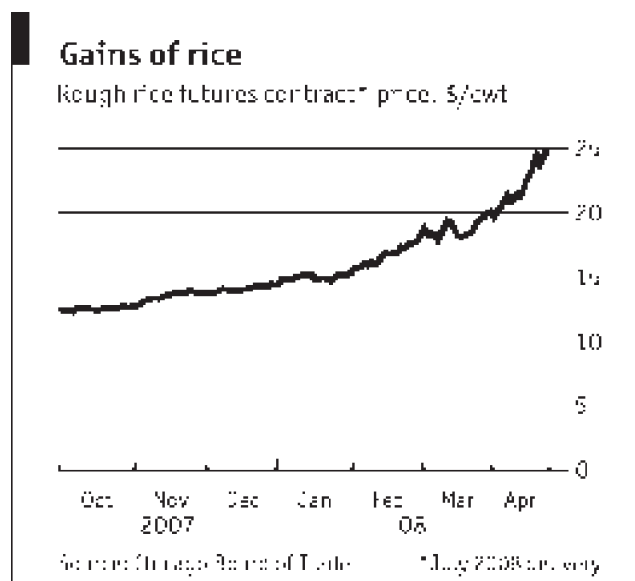
Prva, i po svemu sudeći najvažnija tačka, odnosi se na osnivanje *Fonda za prikupljanje zaliha hrane*, koji će se koristiti isključivo u hitnim situacijama. Među preostalim tačkama plana nalazi se i ona da SAD i Evropa zajednički trebaju smanjiti „namete“ koji dodatno drastično povećavaju cijenu biogoriva dobivenog iz kukuruza ili uljne repice, a istovremeno povećati proizvodnju tih dviju poljoprivrednih kultura. Također, potrebno je ukloniti i uvozno-izvozne zabrane. Kao podršku ovom globalnom planu, Svjetska banka odlučila je uplatiti prvih 1,2 milijarde dolara u takozvani krizni fond (*Global Food Response Program - GFRP*) najugroženijim zemljama, te poslati pomoć od 200 miliona dolara zemljama poput Haitija i Liberije kako bi im se omogućila nabavka sjemenja i ostalih potrebnih stvari za uzgoj hrane. Također, kako najavljuju iz strukture i organizacije Svjetske banke, njeno godišnje izdvajanje za poljoprivredu biti će povećano sa 4 na 6 milijardi dolara. Hitne mjere u realizaciji i provođenju ovog plana moraju biti smještene u Burkini Faso, Burundiji, Eritreji, Gvineji, Gvineji Bisao, Keniji, Liberiji, Malaviju, Maliju, Mauritaniji, Nigeriji, Sierra Leoneu i Togu. Međutim, prva zemlja koja je dobila pomoć bila je Malavi jer je tamo suša uništila nasade kukuruza, pa je bilo nužno osigurati sredstva za pokrivanje razlike u cijeni domaćeg i uvoznog kukuruza. Potrebno je naglasiti da je Svjetska banka također u međuvremenu već uspjela transferirati određeni iznos sredstava ili grantova prema Haitiju, Đibutiju i Liberiji, a u toku je operacija za Togo, Tadžikistan i Jemen. Usto, većina predstavnika manje ili nedovoljno razvijenih zemalja smatra da nije dovoljno samo dati pomoć i subvenciju u iznosu od spomenutih 1,2 milijarde dolara i očekivati da će problem biti riješen. Treba povezati male poljoprivrednike u svijetu s trgovačkim mrežama, ili pak, jednostavnije rečeno, pomoći u finansiranju poljoprivredne trgovine. U tom kontekstu, Svjetska banka je pohvalila Indiju, koja je ublažila restriktivne mjere pri izvozu hrane, a pozvala Japan i Kinu da osiguraju dovoljno riže za humanitarne svrhe. Osim toga, Banka je ukazala na potrebu da SAD i Evropa preispitaju svoje odluke o davanju veće podrške za proizvodnju biodizela od žitarica. Samo proizvodnja etanola od kukuruza u posljednje tri godine povećala se na globalnom nivou za 75%. Također, predsjednik Svjetske banke pozvao je sve zemlje

da daju najmanje 500 miliona dolara UN-ovom svjetskom programu hrane kako bi mogao reagirati na krizu, te je istakao kako Banka nastoji udvostručiti kreditiranje poljoprivrede u Africi, čak na 800 miliona dolara.³

2. Kriza na tržištu hrane: uzroci i posljedice

Rast cijena hrane u svijetu postaje sve veći problem. Poskupljenje hrane u mnogim dijelovima svijeta osjetilo se još tokom 2007. godine, ali se u nadolazećim mjesecima tekuće 2008. godine očekuje daljnji rast cijena hrane. Ako se u skorije vrijeme ne poduzmu neke mjere, situacija bi se mogla općenito pogoršati. Tome u prilog govori i činjenica da u više od 90 zemalja svijeta prijete protesti zbog cijena hrane.

Slika 1. Kretanje cijene riže (oktobar 2007.- april 2008. godine)⁴

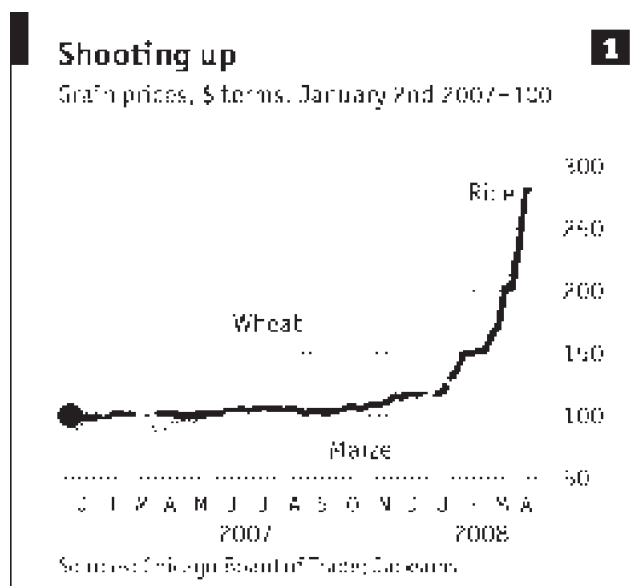
³ Dostupno na: <http://www.worldbank.org>, avgust 2008.

⁴ Čičić M., Stanje svjetske ekonomije – da li smo na rubu dublje recesije. Društvo ekonomista Sarajevo, 2008, (prezentacija, ppt.)

Thai long grain riža koštala je 220 USD po barelu 2000. godine, danas je 1.000 USD (1.038 USD po barelu 21. maja 2008. godine), u periodu od decembra 2007. do aprila 2008. godine zabilježen je rast cijena hrane za 76%. Porast cijena u prošloj godini jedan je od najoštrijih u historiji, a kao posljedica toga većina zemalja, tačnije njih 48 (Bangladeš, Malavi, Obala Slonovače, Etiopija, Pakistan, Egipat, Haiti, Filipini, Salvador, Afganistan, Senegal...), uvela je kontrolu cijena, ograničenje izvoza, niže carine i subvencije za potrošače.

Slika 2. Kretanje cijene žita (druga polovina januara 2007. godine)⁵

Međutim, u posljednje vrijeme postaju sve ozbiljniji nagovještaji značajno veće proizvodnje. U tom kontekstu zabilježeno je 8,2% povećanja pšenice, više od 20% soje, ali proizvodnja kukuruza će prema procjenama analitičara iz Svjetske banke vjerovatno opasti. Procjena rasta proizvodnje žitarica u 2008. godini je 3,8%. Proizvodnja riže predviđa se na rekordnih 666 miliona tona, što je 2,3% povećanje u odnosu na 2007. godinu. Samo u Aziji proizvodnja riže

⁵ Ibidem.

iznosit će 605 miliona tona (600 miliona u 2007. godini), u Africi rast će biti 4% (na 23,2 miliona tona), u Latinskoj Americi 7,4% (na 26 miliona tona). Usprkos tome, zalihe su i dalje niske, tako da veća proizvodnja neće riješiti već postojeći debalans. Većina ekonomista vidi uzroke takve situacije na tržištu hrane zbog cijene nafte, povećane potražnje (Kina i Indija), povećanih subvencija i provođenja protekcionizma. Usprkos rekordnoj proizvodnji hrane u svijetu, njezine cijene ostat će vrlo visoke sve do 2015. godine. Uz najsiromašnije, time će najviše biti pogođene zemlje koje se oslanjaju na uvoz hrane. A da bi se zadovoljile rastuće potrebe, prvenstveno zbog upotrebe poljoprivrednih sirovina za izradu biogoriva, proizvodnja hrane trebala bi se povećati 50%, no to se predviđa tek do 2030. godine. Također, prema izvještaju Svjetske banke za 2008. godinu, u posljednje tri godine cijene pšenice na svjetskom nivou porasle su 181%, a cijene hrane 83%. Povećane su i cijene riže, kukuruza, jestivog ulja, mlijeka i drugih namirnica. U samo nekoliko sedmica cijena riže dostigla je historijski rekord sa 75% rasta na globalnom nivou, a cijena hljeba u većini siromašnih zemalja više se nego udvostručila.

Svjetski ekonomski forum (*World Economic Forum – WEF*) u Davosu, sredinom 2008. godine, prezentirao je ključni izvještaj *Globalni rizici 2008. (Global Risks 2008)* u kontekstu visokih cijena hrane i krize na tržištu hrane. Naime, u izvještaju koncizno stoji da su u 2007. godini cijene za veći dio osnovne hrane dostigle rekordan nivo. Cijena kukuruza krajem 2007. godine bila je za 50% viša od one 12 mjeseci ranije, a cijena pšenice se udvostručila. Globalne rezerve hrane su najniže za posljednjih 25 godina, zbog čega je svjetsko snabdijevanje hranom ranjivo na međunarodne krize ili prirodne katastrofe. Još nije sasvim jasno da li je riječ o periodičnoj krizi u mreži ostalih rizika ili se radi o fundamentalnoj promjeni koja postavlja pitanje hrane u centar globalnih rizika u godinama koje dolaze. U tom kontekstu, Izvještaj je predodredio i rast cijena hrane u Britaniji u 2007. godini za 4,7% za period od godinu dana, a u SAD je bio 4,4% – najviše zbog povećane upotrebe kukuruza

---

⁶ Dostupan Izvještaj na: <http://www.weforum.org/pdf/globalrisk/report2008.pdf>, septembar 2008.

za proizvodnju etanola. U Kini je porast cijena hrane za godinu dana bio 17,6%, mada su zarade stanovništva ostale skoro nepromijenjene. U kombinaciji s naglim porastom cijene nafte, visoke cijene hrane u Kini mogle bi da utječu na globalnu inflaciju.

Tabela 1. Rast cijena hrane na tržištu roba u 2007. i 2008. godini⁷

Hrana	Porast u 2007.	Porast 1.1.- 29.05.2008.	Sedmični porast (do 29.05.2008.)
Kukuruz	23%	28%	-2,18%
Pšenica	95%	-17%	-0,13%
Soja	85%	6%	-0,15%
Riža	42%	30%	-9,59%
Šećer	-1%	1%	-2,44%

Kako stručnjaci procjenjuju, cijene žitarica će do 2015. godine biti visoke i tek poslije tog perioda moguće je očekivati stabilizaciju prilika na tržištu osnovnih poljoprivrednih proizvoda. Kao jedan od najvažnijih razloga oštrog rasta cijena vitalnih poljoprivrednih proizvoda navedena je sve masovnija upotreba kukuruza i nekih drugih sirovina u proizvodnji biogoriva. Zbog toga se traži od zemalja, posebno onih koje su najvažniji proizvođači poljoprivrednih sirovina, da promijene svoju agrarnu politiku i znatno više računa povedu o normalnom snabdijevanju stanovništva prehrambenim proizvodima. Celuloza treba da bude osnovna sirovina za dobijanje biogoriva, a ne kukuruz i druge vitalne poljoprivredne kulture. SAD sada troši više od četvrtine ukupne proizvodnje kukuruza za izradu biogoriva i to je glavni razlog drastičnog skoka cijena te žitarice u toku proteklih 12 mjeseci.

Osim potencijalnih ekonomskih posljedica pojavljuje se još i uzajamni (ili uvjetovan) odnos cijena hrane i političke stabilnosti. U 2007. godini narastajuće cijene hrane izazvale su unutrašnje nemire u nizu zemalja (Meksiko, Bengal u Indiji). Vlade u Rusiji, Egiptu, Kini intervenirale su na tržištu hrane da bi zadržale cijene na nivou

⁷ Dostupno na: <http://www.worldbank.org>, avgust 2008.

dostupnom za stanovništvo. Suma summarum, sve upućuje na to da stanje na tržištu hrane postaje ozbiljan globalni problem koji se sve više očituje u vidu destabilizacija i poremećenih globalnih odnosa.

Udvostručenje cijena hrane u prošle tri godine gurnulo je 100 miliona ljudi u najsiromašnijim zemljama i one u razvoju u još dublje siromaštvo. U mnogim zemljama u razvoju siromašni stanovnici troše i 75% svojih prihoda na hranu. Oni su najteže pogođeni poskupljenjem osnovnih namirnica. Razvijene zemlje troše na hranu oko 30% svojih prihoda. Zbog takve situacije stanovništvu u zemljama u razvoju prijeti povećanje neuhranjenosti i gladi, te poništenje napretka ostvarenog na ograničavanju siromaštva i smanjenja tereta dugova najsiromašnijih zemalja. Prema prognozi MMF-a skuplja hrana će u svijetu teže pogoditi zemlje srednje i istočne Evrope jer će jače generirati inflaciju nego u Zapadnoj Evropi. Udio cijena hrane u potrošačkoj košarici u srednjoevropskim i istočnoevropskim zemljama iznosi između 22 i 40%, a u zapadnoevropskim 14%. Mnogi analitičari iz MMF-a najavljuju kako će faktori koji utječu na globalnu nesigurnost hrane (kao što su rast populacije, promjene u životnim navikama, upotreba žitarica u proizvodnji biogoriva, klimatske promjene itd.) utjecati i dugoročno na preokret na tržištu hrane i otvoriti pitanja globalne ravnopravnosti.

I kako to često biva, krize općenito najprije pogađaju najugroženije zemlje svijeta. Tako je kriza na tržištu hrane najviše pogodila, ili bolje rečeno zahvatila zemlje uvoznice hrane. Prema podacima FAO-a, od 36 zemalja zahvaćenih krizom, njih 21 se nalazi u subsaharskoj Africi. Podaci ukazuju na to da ta regija uvozi čak 45% pšenice i oko 85% riže. Šta to znači za te zemlje najbolje pokazuje rast cijene tajlandske riže u posljednjih pet godina. Naime, 2003. godine tona riže se mogla dobiti za 200 dolara, a u decembru 2007. stajala je 376 dolara. U četiri mjeseca ove godine tona riže poskupjela je 140% i početkom maja 2008. godine prodavala se za 897 dolara. Međutim, ističemo kako krizu s hranom sve ozbiljnije doživljavaju u zemljama u kojima se i do 70% kućnog proračuna troši na prehranu, dok je to u razvijenim zemljama između 15% i 18%. Nastavi li se kriza razvijati u tom omjeru, bit će i sve veći broj onih koji će iz svakodnevnice i iz kruga esencijalnih prehrambenih namirnica biti prisiljeni izbaciti određene vrste hrane. Osim toga, uzroke za krizu hrane mnogi analitičari vide u povećanoj potražnji i sve

skupljim mineralnim gnojivima. Naime, prema njima, zahvaljujući snažnom ekonomskom rastu Kine i Indije, stvorena je nova srednja klasa s povećanim prohtjevima u prehrani. Jer sve se više jedu meso i mliječni proizvodi, a za njihovu je proizvodnju potrebno obilje žitarica. Nadalje, govori se i o „globalizaciji“ hrane jer se u svim dijelovima svijeta ljudi počinju hraniti manje-više jednako. Primjera radi, pšenica se danas traži u mnogim dijelovima Azije i Afrike gdje se prije nekoliko desetljeća jedva za nju i čulo. Osim toga, rast cijene hrane uvjetuje i sve veća proizvodnja biogoriva. Državna podrška proizvodnji etanola prisutna je u SAD-u i Evropskoj uniji, a to rezultira smanjenjem proizvodnje hrane. Pesimisti najavljuju da će takva politika dovesti do nestanka šuma i prirodnih bogatstava širom svijeta, što bi prouzrokovalo ekološku katastrofu i još drastičnije klimatske promjene. Jedino rješenje vidi se u povećanju prinosa. A ono nije moguće bez mineralnih gnojiva, čija cijena zbog naftnih šokova također raste do neba.

2.1. Volatilnost cijena hrane u razdoblju 2006.-2008. godine

Cijene hrane su naglo porasle u 2008. godini. Od januara 2006. cijene žita su više nego udvostručene, a od januara 2008. više od 60% učešća cijene riže. Cijene pojedinih zrna iz dana u dan rastu sve više, dok se od januara 2006. cijene pšenice mjesečno u prosjeku udvostručavaju.

Tabela 2. Indeks projekcije cijena hrane i žitarica 2004=100⁸

Kukuruz	139	175	165	155	140
Pšenice	154	215	191	166	148
Riža	130	243	208	183	160
Soja	119	156	147	139	115
Sojino ulje	136	187	173	160	110
Šećer	133	157	167	176	182

⁸ Svjetska banka (2008), op.cit., str. 3

Cijene riže su se više nego utrostručile između januara i maja 2008. godine, s neznatnim smanjenjem cijene u junu. Cijene žitarica počele su padati zbog uništenih usjeva u 2008. godini, ali i zbog loših vremenskih uvjeta u SAD-u i Australiji (koji najviše utječu na kukuruzne i pšenične proizvode) i zbog nestabilnog tržišta. Cijene hrane i prehrambenih proizvoda bile su relativno visoke čak i na terminskom tržištu. Pretpostavlja se da su cijene porasle zbog brojnih pojedinačnih faktora i njihovih kombinacija. Pored strukturalnih faktora, postoje i drugi faktori koji doprinose porastu cijena žitarica, a to su velika upotreba energije, opadanje vrijednosti američkog dolara, povećana upotreba žitarica i biljnih ulja u proizvodnji biogoriva, odbacivanje globalne zalihe hrane zbog promjene pravila stabilizacijske politike u SAD-u i Evropi. Sve više postaje općeprihvaćeno pravilo da su osnovne političke odluke od ključnog značaja za rast cijena hrane. Kao posljedica ovih strukturalnih faktora može se naglasiti korištenje kontraproduktivne politike, koja se odnosi na dio uvoznika i izvoznika, naprimjer uvođenje izvoznih ograničenja i zabrana, kao što su ograničenja riže u Indiji i Kini ili pšenice u Argentini, Kazahstanu ili Rusiji. Jednosmjerna akcija izvoznih zemalja navela je i druge zemlje da ih brzo slijede i time je narušila povjerenje na tržištu i dovela do najgoreg mogućeg ishoda, a rezultat je bio samoformiranje cijena. Oskudno tržište rižom time je posebno pogođeno. Odluku Indije, koja je donesena u oktobru prošle godine (osim za rižu „Basmati“), slijedili su Vijetnam i drugi važni učesnici na tržištu. Akcije velikih uvoznika riže, kao što su npr. Filipini, koji organiziraju velike tendere da bi uvezli potrebnu količinu riže, i dalje stvaraju problem.

I dalje se očekuje da će visoke cijene hrane ostati i krajem 2008. i početkom 2009. godine. Cijene za većinu prehrambenih usjeva do 2015. godine će vjerovatno ostati iznad nivoa iz 2004. godine, kako je prikazano u tabeli 2. Ove prognoze potpuno su u skladu s prognozama drugih agencija, kao što su USDA, OECD i FAO.

2.2. Posljedice naglog “skoka” cijena hrane: siromaštvo, distribucija i makroekonomske implikacije

Zemlje u razvoju, a posebno one najsiromašnije, suočavaju se s valom poskupljenja hrane. Mnogi oblici ekonomske regulacije koji pomažu zemljama da izdrže „šok cijena“ hrane su oslabili. Trenutno stanje mnogih zemalja u razvoju, a koje su uvoznice nafte, pogoršalo se zbog inflacije i povećanja kamatne stope uzrokovanih povećanjem cijena ulja i hrane, a time se usporava i izvoz, te BDP. Kao rezultat toga, zemlje u razvoju, a posebno one s ograničenim pristupom finansijskim tržištima, teže će se prilagođavati promjenama odnosno povećanju cijena ako ne smanje potrošnju. Rast cijena hrane dovodi do značajne preraspodjele prihoda od potrošača do proizvođača, ima jako negativan utjecaj na mnoga domaćinstva i narušava globalnu ekonomsku stabilnost. S obzirom na to da se prehrambeni proizvodi uglavnom koriste u zemlji u kojoj su i proizvedeni, međunarodna razmjena imovine po većim cijenama je manje izražena, ali je zato i dalje raširena skupa domaća razmjena. Za potrošače koji žive u zemljama u razvoju na povećanje međunarodne cijene kukuruza, riže i pšenice od 2006. potrošene su 324 milijarde dolara.

Mnoge procjene ukazuju na to da bi samo zbog povećanja cijena hrane moglo osiromašiti do 105 miliona ljudi. Nedavne studije Svjetske banke koje su provedene u osam zemalja pokazuju da je povećanje cijena hrane između 2005. i 2007. godine dovelo do povećanja stope siromaštva za oko 3%. Ovaj važan podatak sugerira da bi se, kao rezultat povećanja cijena hrane, ukupno svjetsko siromaštvo moglo povećati i ugroziti od 73 do 105 miliona ljudi. Osim toga, kriza cijena hrane mogla bi dovesti do toga da samo u Africi još oko 30 miliona ljudi dođe u fazu siromaštva. Ovom prilikom navest ćemo samo nekoliko zemalja u kojima je zbog iznimno velikog povećanja cijena povećana stopa siromaštva: u Liberiji potrošačka korpa jednog prosječnog kućanstva samo u januaru povećana je za oko 25%. Kao rezultat toga, stopa siromaštva je povećana sa 64% do oko 70%; u Jemenu je udvostručavanje cijena pšenice i hljeba rezultiralo smanjenjem prihoda siromašnih

za 12%. Takvo pogoršanje moglo bi smanjiti uspjeh postignut u reduciranju siromaštva posljednjih sedam godina. U Hondurasu procjenjuju da je zbog povećanja cijena hrane stopa siromaštva povećana za 4%, odnosno sa 51% na 55%, a u Sierra Leoneu za 3%, to jest na 69% siromaštva. U Džibutiju je povećanje cijena hrane u protekle tri godine dovelo do ekstremnog povećanja stope siromaštva, odnosno stopa siromaštva je povećana sa 40% na 54%.

Nedavna poskupljenja hrane u Bangladešu ne samo da su povećala siromaštvo nego su i povećala stopu nejednakosti u toj zemlji za 5%. Odnosno, dolazi do toga da su veći poljoprivrednici u boljem položaju nego sitniji poljoprivrednici ili gradska sirotinja. Također, efektivna stopa inflacije s kojom se suočavaju siromašni je u Latinskoj Americi za 3% veća od uobičajene, čime dolaze do izražaja razlike i jazovi između bogatih i siromašnih. U Vijetnamu, dok je značajan broj onih koji su na granici siromaštva, prodavači riže imaju koristi od povećanja cijena, a oni najsiromašniji u ruralnim sredinama i gradskim područjima su time najviše ugroženi. Kao rezultat toga, nejednakost unutar pojedinih dijelova i okolini Vijetnama će vrlo vjerovatno porasti. Složenost siromaštva i utjecaj distributivnih povećanja cijena hrane upozoravaju na odjek sindroma „jedan proizvod za sve“.

Evidentna poskupljenja hrane pogađaju djecu koja žive u nestabilnim područjima, suočenim s raznim društvenim sukobima, HIV-om i sušom. U Istočnoj i Južnoj Africi 12 miliona siročadi oboljelih od AIDS-a su najviše ugroženi povećanjem cijena hrane. U Somaliji 2,6 miliona ljudi (35% populacije, od čega su više od polovine djeca) već je pogođeno „prehrambenom krizom“, koja je uzrokovana sušom i dugotrajnim sukobima. Zbog poskupljenja hrane mnogi su prisiljeni da „preskaču“ obroke ili da kupuju jeftinije i žitarice lošijeg kvaliteta. Također se procjenjuje da bi do kraja 2008. godine broj ljudi koji trebaju humanitarnu pomoć mogao dostići 3,5 miliona, što je ustvari polovina populacije u Somaliji.

Čak i stabilne, visokorazvijene zemlje, ne mogu se oduprijeti posljedicama eskalacija cijena hrane na lošu ishranu djeteta. Za primjer možemo uzeti Indiju, gdje je stopa djece zaostale u razvoju (47%) dvostruko veća nego u subsaharskoj Africi (24%) i oko pet puta veća nego u Kini. Kako smatra UNICEF, više od 1,5 do 1,8

miliona djece u Indiji trenutno je podložno neadekvatnoj prehrani, jer zbog poskupljenja hrane domaćinstva štede na hrani i kupuju hranu manje nutritivne vrijednosti. U Vijetnamu, gdje se samo iz riže unosi 78% kalorija, povećanje cijena moglo bi podjednako utjecati na nutritivni status siromašnih kako u ruralnim tako i u urbanim područjima. Na svijetu postoji oko 80 miliona neuhranjenih ljudi, a zbog trenutnih kriza i povećanja cijena hrane ovaj broj bi se vrlo brzo mogao i povećati. Rizici da se ne ostvare Milenijski razvojni ciljevi su sve evidentniji.

Siromaštvo uzrokovano povećanjem cijena nafte je mnogo manje od onog koje je nastalo zbog povećanja cijena hrane, jer je i mnogo manja potrošnja nafte u domaćinstvima. Mnoga domaćinstva u zemljama u razvoju na naftu troše manje od 10% ukupnih prihoda. Cijena nafte kao presudnog polufabrikata utječe na cijene, količinu i asortiman robe, a posebno na proizvode i usluge vezane za transport, tako da su siromašnima jako bitni i indirektni troškovi nastali povećanjem cijena nafte. Ali, u svakom slučaju, gradsku sirotinju najviše pogađaju obje vrste krize: i one uzrokovane poskupljenjem hrane kao i one uzrokovane poskupljenjem goriva.

Globalno povećanje cijena hrane i nafte dovodi do većeg pritiska na domaće cijene u mnogim zemljama i prijeti da izmijeni pretходne prihode zbog stabilizacije cijena. Gotovo u svim zemljama koje su uspjele zadržati godišnju inflaciju ispod 7% u periodu od 2000. do 2005. godine dolazi do veće inflacije u periodu od 2007-2008. godine zbog povećanja cijena hrane, nafte i druge robe. Početkom 2008. godine srednja vrijednost inflacije u zemljama u razvoju je porasla sa 3,9 na 7,6%. Osim toga, stopa inflacije je povećana za 10% u više od jedne trećine zemalja u razvoju, za koje su dostupni mjesečni podaci, u odnosu na manje od jedne četvrtine zemalja u 2003. godini. Stopa inflacija se povećala za više od 5% u mnogim zemljama izvoznicama nafte, sa značajnim valom poskupljenja domaćih cijena u toku posljednje godine, naprimjer Kirgistan (32%), Vijetnam (26%), Čile (16%). Čak i u zemljama u kojima je mnogo bolja ekonomska situacija, kao naprimjer Tanzanija, cijene osnovnih namirnica i kukuruza su udvostručene prošle godine.⁹

⁹ Sve podatke pogledati detaljnije u: Svjetska banka (2008), op.cit.

3. Potreba za koordiniranom akcijom: kako odgovoriti na visoke cijene hrane?

Međunarodni finansijski čelnici Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda pozvali su na koordiniranu akciju kako bi se zaustavio rast cijena hrane koji prijete širenjem nemira i gladi među stanovništvom najsiromašnijih zemalja svijeta. Naime, ti isti čelnici oglasili su se sa čvrstim uvjerenjem da bi trenutna situacija odnosno udvostručenje cijena hrane u protekle tri godine moglo gurnuti 100 miliona ljudi u najsiromašnijim zemljama u razvoju još dublje u siromaštvo i vlade moraju reagirati na to pitanje. U mnogim zemljama u razvoju siromašni stanovnici troše i do 75% svojih prihoda na hranu, pa su oni „teško pogođeni“ poskupljenjem osnovnih namirnica. U posljednjih deset mjeseci cijene riže dosegle su historijski rekord, sa 75% rasta na globalnom nivou, a na nekim tržištima i više, a cijena hljeba u većini siromašnih zemalja više se nego udvostručila u godinu dana. Problem prijete povećanjem neishranjenosti i gladi, te poništenjem napretka ostvarenog na ograničavanju siromaštva i smanjenju tereta dugova najsiromašnijih zemalja. Posljednjih mjeseci poskupljenja hrane izazvala su nasilne proteste u Egiptu, Kamerunu, Nigeru, Obali Bjelokosti, Mauritaniji, Etiopiji, Burkini Faso, Madagaskaru, Indoneziji, Filipinima i drugim zemljama. Da je situacija u svijetu veoma teška, dokazuje i činjenica da je u Pakistanu i Tajlandu čak vojska poslana da čuva zalihe hrane u silosima i skladištima.

Prema mišljenju mnogih ekonomskih analitičara, kriza s poskupljenjem hrane odvija se u pozadini širenja finansijske krize u svijetu i usporavanja ekonomskog rasta, ulaska američke ekonomije u recesiju, neravnoteže na valutnim tržištima i rasta inflacije. Imajući to u vidu, predsjednik Svjetske banke Zoellick pozvao je zemlje u svijetu da doniraju najmanje 500 miliona dolara za WFP kako bi mogao reagirati na aktualnu krizu, te je istakao da ova institucija planira udvostručiti kreditiranje poljoprivrede u Africi na 800 miliona dolara. Usto, izvršni direktor MMF-a Dominique

Strauss-Kahn¹⁰ upozorio je na ekonomske i političke efekte krize s hranom. Naime, ako skok cijena hrane nastavi rasti kao danas, posljedice će biti užasne... stotine hiljada ljudi će gladovati. Osim toga, većina svjetskih čelnika smatra kako visoke cijene hrane prijete izazivanjem novih socijalnih nereda, a to znači da će se, ako se ne bude djelovalo brzo na stvaranju globalnog konsenzusa o spirali cijena, socijalni nemiri potaknuti cijenama hrane u više zemalja spojiti u globalnu zarazu, ne ostavljajući nijednu zemlju, razvijenu ili drugu, nedirnutu. U pomoć se poziva i međunarodna zajednica, koja bi trebala kolektivno da odluči o hitnim koracima za vraćanje nesavjesnog povećanja cijena hrane. S tim u vezi sve više se govori o potrebi koordiniranog odgovora na tržišne poremećaje i cijene roba. Bit će veoma važno da Svjetska banka, MMF i UN hitno rade zajedno na razradi međunarodnog odgovora koji će se obratiti svim elementima krize. Potrebna je kratkoročna akcija za sadašnje teškoće. Ne treba izostaviti ni činjenicu da MMF i Svjetska banka trebaju poboljšati sposobnost reagiranja i razviti fleksibilnije instrumente te smjernice kako bi odgovorili na takve šokove. U konačnici, Razvojni odbor MMF-a i Banke također je pozvao na akciju da se pomogne siromašnim zemljama u borbi protiv klimatskih promjena, pri čemu je predsjednik Svjetske banke pozvao i na veća ulaganja bogatih zemalja u Afriku, te na veću pomoć razvijenih u poboljšanju zdravstvene zaštite, smanjivanju neishranjenosti i smrtnosti djece u najsiromašnijim zemljama svijeta.

4. Zaključna razmatranja

Svijetu prijete glad i prirodne katastrofe koje bi mogle dovesti i do ozbiljnih političkih problema. Općenito, možemo istaći da rast cijena hrane ima ozbiljne posljedice po najranjivije slojeve društva, odnosno najsiromašnije zemlje svijeta, i može povećati globalni inflacijski pritisak. U skladu s tom nadasve nezadovoljavajućom globalnom situacijom, potrebne su brze akcije međunarodne zajednice kako bi se stabilizirala visina cijena na tržištu hrane, olakšalo

---

¹⁰ IMF, (2008), *Food and Fuel Prices—Recent Developments, Macroeconomic Impact, and Policy Responses*, IMF, Washington D.C., str. 13

uredno rješenje globalne krize i ublažili njeni nepovoljni utjecaji na ekonomsko blagostanje. Sama priroda gladi iziskuje urgentno reagiranje, no ta potreba za brzinom izlazi iz okvira podržavanja humanitarnih pomoći i sigurnosti mreža koje bi pomogle zemljama da izbjegnu primjene kratkoročnih politika koje premještaju dodatne troškove reguliranja na račun susjednih zemalja ili na račun narednog perioda.

Svjetska banka već radi na sklapanju dogovora sa agencijama UN-a kroz program *Secretary General's High-Level Task Force* koji tretira problematiku svjetske krize zaliha hrane kako bi razvila i implementirala jedan zajednički odgovor na postojeću krizu. Zajednička strategija suzbijanja krize sastoji se od četiri osnovna temelja ili smjernice. Prva smjernica tiče se aktivnosti Svjetske banke koja pregovara sa preko 40 zemalja da pomognu iznaći različite vrste odgovora na postojeću krizu koji odgovaraju različitim zemljama kako bi provela programe finansijske pomoći, te je u tom kontekstu pokrenut *Global Food Crisis Responce Program* (GFRP) kao drugu smjernicu, te je inicirala ubrzanje stvaranja fondacija IDA i IBRD usmjerenih prema pogođenim zemljama, kao treću smjernicu. I konačno, četvrta smjernica odnosi se na aktivnosti Svjetske banke koja je ušla u fazu kreiranja još jednog fonda nazvanog *Multi Donor Trust Fund* (MDTF).

Osim navedenog, Svjetska banka nudi inovativne načine finansijskog osiguranja tržišnih proizvoda, kao što su osiguranje od vremenskih utjecaja, kako bi pomogla zemljama da kontroliraju rizike koje donose npr. suše ili neke druge vremenske nepogode. Kako bi se popunile praznine, Banka surađuje s drugim agencijama i istraživačkim organizacijama, te na taj način pokušava iskoristiti postojeće empirijsko znanje stručnjaka i analitičara za stvaranje odgovarajućih politika koje će pomoći rješavanju trenutnih kriza i problema, ali i globalnih nestabilnosti u budućnosti.

Literatura

1. Čičić M., (2008), *Stanje svjetske ekonomije-da li smo na rubu dublje recesije*. Društvo ekonomista Sarajevo.
2. <http://www.worldbank.org>
3. <http://www.weforum.org/pdf/globalrisk/report2008.pdf>
4. IMF, (2008), *Food and Fuel Prices—Recent Developments, Macroeconomic Impact, and Policy Responses*. IMF, Washington D.C.
5. World Bank (2008), *Double Jeopardy: G8 Hokkaido. Responding to High Food and Fuel Prices*, World Bank. Washington D.C.